

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Наставно-научно вече Учитељског факултета у Београду, на седници одржаној 20. 6. 2016. године, изабрало нас је у Комисију за преглед и оцену докторске дисертације *Методички приступ усвајању морфолошких облика речи*, коју је Већу поднела Љиљана Ј. Келемен, наставник за извођење практичне наставе (вежби) на предметима Методика развоја говора и Методика развоја говора деце јасленог узраста на Високој школи струковних студија у Вршцу и, по позиву (од 2008), сарадник-асистент на Учитељском факултету у Београду на предмету Методика српског језика и књижевности у Наставном одељењу у Вршцу. Комисија у саставу: др Милица Радовић Тешић, редовни проф. Учитељског факултета у Београду на предмету Српски језик (ментор), др Вељко Брборић, ванредни професор Филолошког факултета на предмету Методика српског језика (председник Комисије), др Зорица Цветановић, ванредни професор Учитељског факултета у Београду на предмету Методика српског језика и књижевности (члан) и др Горан Зељић, доцент Учитељског факултета на предмету из уже научне области Српски језик (члан). Након што је прочитала, анализира и оценила наведену дисертацију, Комисија подноси Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Љиљана Ј. Келемен рођена је 24. 4. 1985. године у Вршцу. Основну школу и гимназију општег смера завршила је у месту рођења. Школске 2004/2005. године уписала је Учитељски факултет у Београду (Наставно одељење у Вршцу) на коме је дипломирала 2008. године са радом *Садржаји уџбеника Музичке културе као модус подстицања креативности и стваралаштва из других области у разредној настави у оквиру предмета Методика наставе музичке културе*. Стекла је звање мастер професора разредне наставе и као студент генерације на свечаној додели диплома добила награду. Докторске академске студије уписала је октобра 2008. године на смеру Методика наставе српског језика и књижевности. Септембра 2013. године на Учитељском факултету јој је одобрена тема докторске дисертације под називом *Методички приступ усвајању морфолошких облика речи* на основу извештаја Комисије у саставу: проф. др Милица Радовић Тешић (ментор), проф. др Зорица Цветановић и проф. др Вељко Брборић.

После дипломирања, од октобра 2008. године Љ. Келемен ради, по позиву, као сарадник-асистент у настави у Наставном одељењу у Вршцу београдског Учитељског факултета на предмету Методика наставе српског језика и књижевности. Од октобра 2010. запослена је у звању наставника за извођење практичне наставе на предметима Методика развоја говора и Методика развоја говора деце јасленог узраста на Високој школи струковних студија за васпитаче „Михаило Павлов“ у Вршцу. Поред тога, на Високој школи ангажована је и као сарадник проф. др Милоша Ђорђевића на предмету Књижевност за децу.

Бројне су и друге активности докторанткиње Келемен.

Учествовала је у оснивању Језичког клуба Високе школе струковних студија за васпитаче, који броји тридесетак активних студената чији је матерњи језик српски, румунски или ромски. Више од педесет пута тај клуб је изводио представе за децу у објектима поменуте предшколске установе. Такође је била један од реализатора двадесетак инклузивних радионица са децом и омладином из Удружења „Отворено срце света“ које постоји у Вршцу.

Члан је Организационог одбора у оквиру Међународног научног скупа о даровитима, који већ 22 године организује Висока школа за васпитаче у Вршцу. Такође је члан Друштва предметних дидактичара Србије.

Посебно треба истаћи да је Љиљана Келемен учествовала на више научних и стручних скупова и конференција у организацији поменуте Високе школе у Вршцу, Учитељског факултета у Београду и (једном) на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву. Приметно је њено учешће на пројектима међународног и националног значаја у заједничкој организацији Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Павлов“ у Вршцу и Универзитета „Јоан Славих“ из Темишвара, Удружења „Истраживачи Роми“ из Жабља и Удружења уметника за истраживање и стваралаштво у области сценских уметности БАЗААРТ из Београду.

Келемен је у коауторству објавила пет (5) уџбеника и приручника за студенте Високе школе и двадесетак (самосталних или коауторских) научних или стручних радова, претежно из области методике наставе српског језика и књижевности, методике развоја говора и из области књижевности за децу од којих је већина објављена у одговарајућим зборницима и часописима. Учествовала је као коаутор (са Иваном Ђорђевићем) у програму *Унапређивање писменог изражавања ученика са ортографског аспекта* који је на конкурс од 18. априла 2016. године одобрио Завод за унапређивање образовања и васпитања.

Докторска дисертација Љиљане Келемен *Методички приступ усвајању морфолошких облика речи* садржи 280 страна основног текста, 13 страна литературе и извора те 20 страна прилога.

Рукопис је структурно постављен у оквирима пријављене теме, а чини га девет (9) основних поглавља у оквиру којих се јавља више потпоглавља. У *Уводним разматрањима* (1–4 стр.) наводе се основни разлози због којих се ова тема обрађује са циљем да се унапреди методички приступ усвајању језичког система у предшколском и млађем основношколском узрасту. Прво поглавље *Теоријски оквир истраживања* (5–46) односи се на преглед одабраних теорија и теоријских приступа усвајању језика као продукта говора код деце. Наводе се основни фактори који пресудно утичу на развој дечјег говора. Део насловљен као *Преглед релевантне граматичке литературе као полазне тачке проблема истраживања* (47–85) посвећен је појмовном одређивању граматичких категорија и прегледу изабране релевантне граматичке и методичке литературе с обзиром на усвајање говора код деце у предшколском узрасту и на усвајање граматичких појмова предвиђених за млађе разреде основне школе. Трећи део дисертације *Основне поставке методике развоја говора и методике наставе граматике* (86–120) тиче се основних принципа, метода и облика рада у настави граматике, типова методичких текстова, наставних средстава и методичког моделовања и организације часа наставе граматике, те примене мултимедијалне технологије на часовима ради унапређења у усвајању граматичког знања. Четврто поглавље *Начин усвајања морфолошких облика речи* (121–156) односи се на облике рада и језичке вежбе као и примере и избор књижевних текстова (песаме и прича) који су погодни за усвајање појединих граматичких категорија. Следећа два поглавља (5. и 6) су: *Уџбеници и њихова улога у развоју говора и настави граматике* (157–180) и *Методички приступ унапређивању усмерених активности у области развоја говора и разредне наставе*

морфологије (181–190). Истраживачки део рада дат је у 7. поглављу: *Емпиријско истраживање у предшколским установама и основним школама у области усвајања морфолошких облика речи* (191–206), а добијени матријал анализиран је у 8. (најобимнијем) делу рада: *Интерпретација резултата истраживања* (207–270). Следи 9. део *Закључна разматрања* (271–280) те *Литература* (281–293) и *Прилози* (294–314). Дисертација садржи *Резиме* и *Кључне речи* на српском и енглеском језику и *Биографију аутора*.

2. Предмет и циљ дисертације

Докторска дисертација Љиљане Келемен, као што се види из прегледа њене структуре, има за предмет садржајне и методичке аспекте целисходнијег усвајања правилних облика речи на усмереним предшколским активностима и у настави морфологије као значајног дела опште наставе граматике у млађим разредима основне школе.

Морфологија као граматичка дисциплина није у методичком смислу у протеклом периоду посебно разматрана нити јој је поклањано довољно пажње с обзиром на то да је реч о области која се тиче како развоја говора на раном дечјем узрасту тако и у разредној настави. У циљу сагледавања свих елемената морфолошких аспеката, проблеми су посматрани из више праваца: у дисертацији су показана стручна и научна достигнућа у морфологији српског језика и њихове теоријске основе, сагледани развојни правци и уочене основне поставке модерне методике граматике. У раду је обављена детаљна анализа актуелних уџбеничких текстова намењених за предшколски узраст три издавача, одобрена од Министарства просвете Републике Србије (*Креативни центар*, *Публик практикум* и *Пчелица*). Посебно су анализирани садржаји уџбеника за разредну наставу такође три издавача (*Креативни центар*, *Едука* и *Клет*).

Емпиријско истраживање обављено је у предшколским и школским установама на простору Републике Србије, што је дало одређене резултате како би се могло доћи до сазнања о мишљењима и ставовима васпитача и наставника о методичким приступима које они примењују и понудити решења која могу унапредити методичку науку и праксу. Циљ истраживања био је да се „испита које методичке приступе, методе и садржаје из области језика примењују васпитачи и наставници у раду са децом млађег узраста за усвајање морфолошких облика речи“. Тиме се испитује и квалитет знања, тј. степен усвојености морфолошких садржаја предвиђених плановима и програмима, а затим се могу понудити начини за унапређење и организацију наставе граматике уопште. Методички значај дисертације огледа се у сагледавању уочених проблема при усвајању морфолошких појмова, посебно оних који, услед неадекватне методичко-теоријске одређености, доводе до недовољне издиференцираности граматичких облика, функције и значења у настави, што често има за последицу неразликовање морфолошких и синтаксичких појмова у анализи реченице.

Резултати оваквог истраживања наставе морфологије и нека понуђена решења ће иницирати једноставнији развој говорних способности у предшколском добу и правилније и поступније усвајање и успостављање логичке хијерархије морфолошких појмова у млађим разредима основне школе.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У истраживању је постављена једна *опита* хипотеза која полази од претпоставке да „васпитачи у припремном предшколском периоду и наставници у

разредној настави не примењују ефикасне методичке приступе при усвајању морфолошких облика речи са циљем дуготрајнијег и квалитетнијег стицања знања из области језика“. Осим тога, методика интегрише и неке друге дисциплине: психологију, педагогију, дидактику, водећи рачуна о узрасту ученика и њиховим интелектуалним способностима при усвајању апстрактних граматичких појмова. Такође је примењено и још осам (8) *помоћних* хипотеза које се углавном тичу мање или више статистички значајних разлика међу васпитачима, односно међу наставницима, или ученицима у коришћењу или некоришћењу различитих метода, књижевних или нонсесних текстова, језичких игара и других облика рада и приступа при усвајању правилног морфолошког система матерњег језика на млађем дечјем узрасту. Већина формулисаних хипотеза је потврђена.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У *Уводним разматрањима* кандидаткиња указује на чињеницу, која је у домаћој методичкој литератури била потенцирана и раније, да је граматика органски део свих главних грана матерњег језика, што значи да језичке садржаје треба посматрати у контексту у ком се остварују, а не изоловано. У том смислу и настава граматике не сме бити сама себи циљ него се она ставља у службу опште културе и човекових практичних потреба.

Најављене су полазне и исходне основе истраживања. Изводи се закључак, битан за даљи развој ове научне области, да се у методици наставе српског језика напушта традиционални систем формалистичког учења, а афирмише функционална настава, на чему, према сазнањима ауторке ове дисертације, инсистира већина савремених теоретичара методике. Истиче се да досадашње студије које се баве методиком граматике (Д. Росандића, П. Илића, С. Смиљковића, М. Николића, В. Милатовића) нуде пре свега опште моделе за организацију часа, али не и моделе и приступе који одговарају појединим граматичким дисциплинама – морфологији, синтакси и др. Тако, на пример, за проучавање наставе морфологије већ Р. Драгићевић (2012) конкретније дефинише поједине подобласти морфологије (и синтаксе) као дела граматике. У *Уводним разматрањима* се најављују методолошки аспекти истраживања: наставни садржаји, интерпретација тих садржаја у уџбеницима, откривање проблема при усвајању облика речи, провера квалитета и нивоа знања ученика, мишљења васпитача и наставника о досадашњој настави и др.

У одељку *Теоријски оквир истраживања* посебна пажња посвећена је интерпретацији литературе везане за појмове *језик* и *говор*. За потребе истраживања Љ. Келемен је дала преглед одабраних студија домаћих и страних лингвиста, психолога, психолингвиста, социолингвиста и методичара који су се бавили датим појмовима, чиме је показала да уме научну литературу различитих области задовољавајуће успешно и компетентно да интерпретира, да је по потреби, издвајајући оно најбитније, систематизује и примени у расветљавању језичких појмова. Користећи прегледну студију Милке Ивић *Правци у лингвистици*, и полазећи од ње, кандидаткиња је посебну пажњу с правом обратила на поставке оснивача структуралне лингвистике Фердинанда де Сосира који је разграничио дистинкцију појмова – језик (фр. *langue*), као својину колектива, и појма говор (фр. *parole*), као својину појединца коју он непосредно остварује употребом одређеног језика. Ову концепцију прихватили су и српски лингвисти (нпр. Ранко Бугарски и др.) и психолонгвисти (Смиљка Васић и др.). Дат је преглед теоријских приступа усвајању језика као продукта говора код деце, где се констатује да је у српској науци интересовање за развој говора почело шездесетих година, како лингвиста тако и психолога и психолингвиста (Ђ. Костић, С. Васић, Ранко

Бугарски, Иван Ивић, М. Ивић, Свенка Савић и др.) чији се радови овде пажљиво анализирају. Посебно су, поред осталих, опсервиране три изузетно значајне теорије 20. века о усвајању самог језика: *нативистичка* (Ноам Чомски), *когнитивистичка* (Жан Пијаже) и *социокултурна теорија* (Лав Виготски). Такође је одговарајућа пажња посвећена литератури (Р. Матић) посвећеној факторима који утичу на развој говора код деце, утицају породичне средине, социокултурног окружења и др., а посебно усвајању појмова и правила (из морфологије и уопште) које промовишу поједине теорије учења и наставе а односе се на предшколски и млађи школски узраст.

Поглавље под насловом *Преглед релевантне граматичке литературе као полазна тачке проблема истраживања* односи се на актуелну школску граматичку литературу српског језика која се користи у средњим и основним школама. Овде су сагледане морфолошке граматичке категорије и морфолошки појмови и показана њихова интерпретација у граматицима са посебним освртом на појмове које ученици треба да савладају у првом циклусу. Указано је и на специфичне проблеме при усвајању морфолошког система код деце у предшколском периоду.

У трећем делу рада *Основне поставке методике развоја говора и методике наставе граматике* износе се ставови и класификације досадашњих студија које се баве методиком развоја говора (интуитивно усвајање правилних облика речи карактеристично за предшколски период) и методиком наставе граматике у млађим разредима (која подразумева нивое учења граматике, принципе, методе и облике рада у настави као и моделе организације часа). Нека од понуђених решења искоришћена су за даље моделовање, те је понуђен моделовани час наставе граматике и дате основне смернице. Сваки од наведених садржаја анализира се у консултацији са најрепрезентативнијим класификацијама методичких проблема чији су аутори познати српски методичари (Р. Матић, М. Наумовић, В. Милатовић), или методичари из региона (Д. Росандић, С. Тежак, нпр.) чији су радови имали утицаја (посебно у југословенском времену) и на нашу научну методичку теорију и праксу. Кандидаткиња је више пажње усмерила и на модерне мултимедијалне технологије у циљу унапређења путева сазнања и учења језика. Разматра се практична примена електронских књига и уџбеника, мултимедијалних компјутерских презентација, мултимедијалних софтвера за наставу граматике, интернета, мултимедијалних учионица па све до, данас врло популарних, електронских мапа ума.

Посебно треба истаћи део *Начини усвајања морфолошких облика речи* који се тиче унапређења практичног рада са децом у коме кандидаткиња предлаже начине и услове усвајања стандардних морфолошких облика речи. Акцент се даје на језичке вежбе и језичке игре и на примену парадигматских књижевних текстова (са примерима) стављених у функцију усвајања обличког система српског језика који се испољава у три промене – деклинацији, конјугацији и компарацији.

Пето поглавље бави се *Уџбеницима и њиховом улогом у развоју говора и настави граматике*. У раду је дат приказ уџбеничких садржаја (три издавача: *Креативни центар*, *Публик практикум*, *Пчелица*) намењен предшколском узрасту, који се користе за боље овладавање говорним способностима, богаћењу речника и сл. Посебно су представљени уџбенички текстови из области морфологије (и граматике уопште) намењени за разредну наставу (од 1. до 4. разреда) познатих издавача: *Креативни центар*, *Едука* и *Клет*, који су присутни у многим школама у Србији. Пажња се усмерава на 1) начин излагања градива; 2) дефиниције појмова; 3) избор примера и лингвометодичког текста; 4) задавање радних налога и др.

У логичном следу кандидаткиња, даље (шесто поглавље) покушава доћи до модерног и иновативног приступа у усвајању морфолошких облика речи, како у предшколском периоду усвајања језика (интуитивним путем) тако и у млађем школском узрасту где се постепено усвајају основни граматички појмови и све што то

усвајање подразумева. Именују се методичке етапе у оба случаја и дају основне смернице за методичке моделе.

За померање граница и напретка у методичким приступима усвајању граматичког језичког система на датом дечјем узрасту, за методичку веома су важна *Емпиријска истраживања у предшколским установама и основним школама у области усвајања морфолошких облика речи* дата у седмом поглављу дисертације. Кандидаткиња је усмерила истраживање (спроведено анкетирањем и тестирањем васпитача, наставника, предшколске деце и ученика четвртог разреда у више предшколских установа у Вршцу, Београду, Смедереву, Пожаревцу и Алибунару и више основних школа у Новом Саду, Алибунару, Београду, Вршцу, Владимировцу и Земуну) желећи добити одговор на питање: „Које методичке приступе примењују васпитачи у раду са децом предшколског узраста, а које наставници у раду са ученицима разредне наставе за усвајање правилних морфолошких облика речи“? За васпитаче и наставнике био је припремљен анонимни анкетни упитник, а знања деце (проверавана усменим путем) и ученика анализирана су помоћу различитих тестова знања, такође анонимног типа.

Експлицитни закључци спроведеног истраживања на већем узорку подробно су интерпретирани (8. поглавље) и табеларно статистички представљени. За упоредну анализу кориштен је тест, а на основу израчунатих вредности долазило се до нивоа статистичке значајности. Табеларно су представљени одговори на сва постављена питања која се односе на мишљења васпитача и наставника понаособ, али и међу децом предшколског узраста о нивоу системске усвојености морфолошких облика речи и успеху ученика четвртог разреда основне школе.

Следи *Закључак* у којем се истиче да је било значајно дати потпуни преглед релевантних стручних и научних проучавања морфологије у граматичкој литератури како би се адекватно применили најбољи методички поступци за усвајање предвиђених садржаја. Тестови за проверу ученичког знања показују да посебна важност за наставу морфологије представља квалитетна методичка припрема наставника, разноврсност примера, поступност у усвајању појмова итд., а све то у циљу отклањања многих потешкоћа и неправилности које се јављају у наставној пракси.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Љиљане Келемен *Методички приступ усвајању морфолошких облика речи* представља користан прилог методичкој теорији и пракси. Рад је структурно и методолошки конципиран у складу за важећим научним мерилима, прегледан и садржајан, употпуњен посебним истраживачким инструментима спроведеним у практичној настави: анкетама, тестовима, анализама присутности одређених морфолошких садржаја у наставном процесу, фреквенцијским и статистичким табелама, схемама и сл. Кандидаткиња је показала да влада доступном стручном и научном апаратуром, да поседује одговарајуће знање из литературе везано за знање језичке и методичке науке. Трагајући за најбољим методичким решењима, она полази од теоријских и искуствених ставова, како сопствених тако и других методичара, промишља их и доводи у везу, те на јасан и проверљив начин нуди нова решења конкретних проблема у настави, што представља значајан допринос дидактичко-методичким дисциплинама и посебно методичкој настави граматике (у конкретном случају морфологије) српског језика у предшколском периоду и у млађим разредима основне школе. За једну и за другу узрасну доб, квалификују је, између

осталог, и предмети и вежбе које она неколико година држи у Високој школи струковних студија за васпитаче и на Учитељском факултету.

6. Литература цитирана у докторској дисертацији

а)

- Бернштајн 1979:** Bazil Bernstajn, *Jezik i društvene klase*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod. [Izabrana, prevela i predgovor napisala: Dubravka Mićunović.]
- Брборић 2004:** Вељко Брборић, *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Брунер 1983:** Jerome Seymour Bruner, *Child's Talk: Learning to Use Language*, New York: Norton.
- Бугарски 2003а:** Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, друго издање, Београд: Чигоја штампа: XX век.
- Бугарски 2003б:** Ранко Бугарски, *Језици*, друго издање, Београд: Чигоја штампа: XX век.
- Бузан и Бузан 2005:** Toni Buzan i Bari Buzan, *Мапе ума: briljantno razmišljanje*, drugo izdanje, Beograd: Finesa. [Ovu knjigu je prevela na srpski: Jasmina Krpo-Četković.]
- Васић 1973:** Смиљка Васић, „Дечји говор”, у: *Предшколско дете*, Београд: Часопис савеза педагошких друштава Југославије, бр. 1–2, стр. 1–9.
- Васић 1994:** Смиљка Васић, *Психолингвистика*, прво издање, Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Васић 2000:** Смиљка Васић, *Вештина говорења: вежбе и тестови за децу и одрасле*, Београд: Пословни биро.
- Васта, Хеит и Милер 2005:** Ross Vasta, Marshall M. Haith i Scott A. Miller, *Дјеџа психологија: модерна знаност*, треће издање, Jastrebarsko: Naklada Slap. [Prevod knjige napisali su: prof. dr sc. Lidija Arambašić, doc. dr sc. Dinka Čorkalo, doc. dr sc. Gordana Keresteš, doc. dr sc. Gordana Kuterovac Jagodić i prof. dr sc. Vlasta Vizek Vidović.]
- Вељковић Станковић 2015:** Драгана Вељковић Станковић, „Упознавање језика, мисли и стиха – поезија Душана Радовића у наставној пракси”, у: *Школски час српског језика и књижевности: часопис за методичку наставе српског језика и књижевности*, XXI, Београд: „Ваша књига”, стр. 18–33.
- Виготски 1996:** Лав Сергејевич Виготски, *Проблеми опште психологије*, превод Јован Јанићијевић и Жарко Требјешанин, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вилотијевић 2000:** Младен Вилотијевић, *Дидактика 2: Дидактичке теорије и теорије учења*, Београд: Научна књига; Учитељски факултет.
- Вилотијевић и Вилотијевић 2007:** Младен Вилотијевић и Нада Вилотијевић, *Иновације у настави*, Београд: Школска књига.
- Вујаклија 2006:** Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, девето издање, Београд: Просвета.
- Вујовић 2012:** Душанка Вујовић, *Грамматологија: прегледна граматика српског језика*, допуњено и измењено издање, Београд: Школа плус.
- Вуковић 2000:** Ново Вуковић, *Путеви стилистичке идеје*, Подгорица / Никшић: Јасен.
- Вучковић 1993:** Мирољуб Вучковић, *Методика наставе српског језика и књижевности у млађим разредима основне школе за студенте педагошке академије*, треће, преуређено издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Гојков и сар. 2005:** Грозданка Гојков и сар., *Лексикон педагошке методологије*, треће допуњено издање, Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Де Сосир 1969:** Ferdinand de Sosir, *Opšta lingvistika*, Beograd: Nolit. [Ovo izdanje knjige je preveo i napisao uvod: Sreten Marić.]
- Дешић 1984:** Милорад Дешић, *Граматику у настави матерњег и страних језика*, Београд: Друштво за примењену лингвистику Србије.
- Дешић 1995:** Милорад Дешић, „Лингвометодички текстови”, у: *Методика наставе српског језика и књижевности – избор текстова за студенте учитељских факултета*, Београд: Учитељски факултет, стр. 329–332. [Ову књигу су приредили: Владимир Цветановић, Вук Милатовић и Александар Јовановић.]
- Драгићевић 2007:** Рајна Драгићевић, „Проблеми наставе граматике у четвртном разреду основне школе”, у: *Иновације у настави*, 20 (1), Београд: Учитељски факултет, стр. 57–66.
- Драгићевић 2012:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија и граматику у школи: методички огледи*, Београд: Учитељски факултет.
- Долаган и сар. 1999:** Christine Dollaghan et. al., „Maternal Education and Measures of Early Speech and Language”, In: *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 42. DOI: 10.1044/jslhr.4206.1432.
- Дотлић и Каменов 1996:** Љубица Дотлић и Емил Каменов, *Књижевност у децем вртићу*, прво издање, Нови Сад: Змајеве дечје игре, Одсек за педагогију Филозофског факултета.
- Зељић 2016:** Горан Зељић, *Морфолошко-семантичке карактеристике бројева у српском језику*, прво издање, Београд: Учитељски факултет.
- Ивић 1978:** Ivan Ivić, *Čovek kao animal symbolicum: razvoj simboličkih sposobnosti*, Vol. 60, Beograd: Nolit.
- Ивић 1983:** Милка Ивић, *Правици у лингвистици*, пето издање, Љубљана: Државна založba Словеније.
- Ивић и Брборић 2007:** Павле Ивић и Бранислав Брборић, „Мерила језичке правилности”, у: *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига, стр. 51.
- Ивић, Клајн, Пешикан и Брборић 2011:** Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан и Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, пето издање, Београд: Службени гласник и Београдска књига.
- Илић 2006:** Павле Илић, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси – методика наставе*, четврто допуњено издање, Нови Сад: Змај.
- Јовановић 1923:** Јован Ђ. Јовановић, *Методика матерњег језика у Народној школи*, Београд: Штампарија „Сокић”.
- Јосифовић 2009:** Драгана Јосифовић, „Игре нонсенсне поезије за децу”, у: *Поетика књижевности за децу и младе*, Београд: КИЗ Центар, стр. 222–240.
- Јоцић 2007:** Зорица Јоцић, *Језичко стваралаштво ученика у настави граматике*, Београд: Учитељски факултет.
- Јоцић 2009:** Зорица Јоцић, „Проблемска настава граматике”, Докторска дисертација одбрањена на Учитељском факултету у Београду.
- Јукић 2005:** Стипан Јукић, *Дидактичко-методички фрагменти – изабрани радови*, приредила Оливера Гајић, Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Каменов 1986:** Емил Каменов, „Развојни критеријуми вредновања дечје литературе”, у: *Детињство*, 12 (1), стр. 7–11.
- Каменов 1995:** Емил Каменов, *Модел основа програма васпитно-образовног рада са предшколском децом*, Нови Сад: Одсек за педагогију Филозофског факултета; Кикинда: Виша школа за образовање васпитача.
- Каменов 2010:** Емил Каменов, *Мудрост чула, 4. део: Дечје говорно стваралаштво*, Нови Сад: Dragon Games DOO.

- Керол 1986:** David W. Carroll, *Psychology of Language*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
- Клајн и Шипка 2006:** Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Кликовац 2010:** Душка Кликовац, *Граматика српског језика за основну школу*, прво издање, Београд: Креативни центар.
- Костић и Владисављевић 1995:** Ђорђе Костић и Спасенија Владисављевић, *Говор и језик детета у развоју*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кристал 1988:** Dejvid Kristal (David Crystal), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Кристал 1996:** Dejvid Kristal (David Crystal), *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit.
- Лазаревић 1999:** Душанка Лазаревић, *Од спонтаних ка научним појмовима – развој научних појмова кроз наставу и школско учење*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ломпар и Антић 2014:** Весна Ломпар и Александра Антић, *Граматика: српски језик и књижевност: за други разред гимназија и средњих стручних школа*, прво издање, Београд: Klett.
- Лурија 2000:** Александар Романович Лурија (рус. Алексáндр Ромáнович Лúрия), *Језик и свест*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Литинен, Екланд, Литинен 2003:** Paula Lyytinen, Kenneth Eklund and Heikki Lyytinen, „The Play and Language Behavior of Mothers With and Without Dyslexia and Its Association to Their Toddlers' Language Development”, In: *Journal of Learning Disabilities* 36, str. 74–86. DOI: 10.1177/00222194030360010901.
- Маљковић 2005:** Миланка Маљковић, *Методички приручник за развој говора деце предшколског узраста*, Кикинда: Савез педагошких друштава Војводине.
- Маринковић 2003:** Симеон Маринковић, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, треће издање, Београд: Креативни центар.
- Маринковић и Маринковић 2012:** Милица Маринковић и Јелена Маринковић, „Творба речи и усвајање морфолошког система код деце”, у: *Свет речи: часопис за српски језик и књижевност*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност. [Под менторством Валентине Паровић]
- Марјановић 1990:** Александра Марјановић, *Дечје језичке игре*, прво издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Сарајево: Свијетлост.
- Матић 1986:** Радомир Матић, *Методика развоја говора деце: до поласка у школу*, Београд: Нова просвета.
- Меквинеј 2004:** Brian James MacWhinney, „A multiple proces solution to the logiacal problem of language acquisition”, In: *Journal of Child Language*, Vol. 31.
- Мајсел 1995:** Jürgen M. Meisel, „Parameters in Acquisition”, In: Paul Fletcher and Brian James MacWhinney (eds.), *The Handbook of Child Language*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Мекнил 1981:** Dejvid Meknil (David McNeill), „Stvaranje jezika”, u: Nada Ignjatović-Savić (prir.), *Razvoj govora kod deteta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Милатовић 1991:** Вук Милатовић, „Методика наставе српскохрватског језика”, у: Ђорђе Лекић, *Методика разредне наставе*, Београд: Нова просвета.
- Милатовић 2009:** Вук Милатовић (прир.), *Методика развоја говора: избор научних и стручних радова за студенте учитељских факултет*, Београд: Учитељски факултет.
- Милатовић 2011:** Вук Милатовић, *Методика наставе српског језика и књижевности у разредној настави*, прво издање, Београд: Учитељски факултет. [Ову књигу су приредиле: Зорица Цветановић, Валерија Јанићијевић и Вишња Мићић.]

- Милошевић 2003:** Милош Милошевић, *Граматика српскога језика: приручник за познавање српског књижевног језика*, ново прерађено издање, Београд: „Драганић”.
- Митровић 1982:** Мирјана Митровић, „Феномен игре у савременој поезији за децу”, у: *Књижевна историја*; 14, 54, Београд: Култура, стр. 185–232.
- Мићић 2016:** Вишња Мићић, *Синтакса просте реченице у разредној настави*, прво издање, Београд: Учитељски факултет.
- Московљевић 1998:** Jasmina Moskovljević, „Теоријско-методолошки проблеми у проучавању раног јежичког развоја”, у: *Језик за данес и јутри*, Ljubljana: DuUJ.
- Наумовић 2000:** Милорад Наумовић, *Методика развоја говара: приручник за студенте виших школа за образовање васпитача и за васпитаче*, Пирот: Виша школа за образовање васпитача.
- Николић 2009:** Милија Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, пето допуњено издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Оусубел 1962:** David Paul Ausubel, „A Subsumption Theory of Meaningful Verbal Learning and Retention”, In: *Journal of General Psychology*, 66 (2), 213–224. DOI:10.1080/00221309.1962.9711837.
- Охс и Шифелин 1994:** Elinor Ochs and Bambi Schieffelin, „The Impact of Language Socialization on Grammatical Development”, In: Paul Fletcher and Brian MacWhinney (eds.), *The Handbook of Child Language*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Петровачки 2004:** Љиљана Петровачки, *Синтакса у настави српског језика и књижевности*, Нови Сад: Змај.
- Петровачки и Штасни 2008:** Љиљана Петровачки и Гордана Штасни, *Методичке апликације – планирање, програмирање и припремање наставе српског језика и књижевности*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Петровачки и Штасни 2010:** Љиљана Петровачки и Гордана Штасни, *Методички системи у настави српског језика и књижевности*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- Пијаже 1978:** Жан Пијаже, *Структурализам*, превод Нада Поповић Перишић, Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Пијаже и Инхелдер 1982:** Жан Пијаже и Бербел Инхелдер (Jean Piaget, Barbel Inhelder), *Интелектуални развој детета: изабрани радови*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пијановић 1996:** Петар Пијановић (уред.), *Педагошки лексикон*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пијановић 2014:** Петар Пијановић (уред.), *Лексикон образовних термина*, прво издање, Београд: Учитељски факултет.
- Пинкер 1994:** Steven Pinker, *The Language Instinct*, New York: Harper Perrenial.
- Пипер и сар. 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица* (у редакцији Милке Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и Клајн 2014:** Предраг Пипер и Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, друго измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Поткоњак и Шимлеша 1989:** Никола Поткоњак и Петар Шимлеша (уред.), *Педагошка енциклопедија 1, [А–Љ]*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Загреб: ИРО „Школска књига”; Сарајево: СОУР „Свјетлост”, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства; Титоград: Републички завод за унапређивање васпитања и

- образовања, ООУР Издавање уџбеника и уџбеничке литературе; Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Радић 2004:** Јованка Радић, „Граматичке категорије у настави српског језика”, у: *Граматички опис српског језика, 1/33: научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, стр. 191–202.
- Радовић Тешић 2011:** Милица Радовић Тешић, *Граматички и лингвистички појмовник*, Београд: Учитељски факултет.
- Речник књижевних термина 1986:** *Речник књижевних термина*, Београд: Институт за књижевност и уметност у Београду, Нолит. [Главни и одговорни уредник Милош Стамболић; уредник Слободан Ђорђевић.]
- Речник синонима 2008:** *Речник синонима*. Београд: Kornet. [Овај речник су уредили: Павле Ћосић и сар.]
- РМС 2011:** *Речник српскога језика*, измењено и поправљено издање, Нови Сад: Матица српска. [Овај речник су израдили: Милица Вујанић, Даринка Гортан Премк, Милорад Дешић, Рајна Драгићевић, Мирослав Николић, Љиљана Ного, Васа Павковић, Никола Ремић, Рада Стијовић, Милица Радовић Тешић, Егон Фекете.]
- Росандић 1988:** Драгутин Росандић, *Методика књижевног одгоја и образовања*, Загреб: Школска књига.
- Росић 2008:** Тиодор Росић, *Методика развоја говора – изабрани текстови*, Јагодина: Педагошки факултет.
- Симић и Јовановић 2007:** Радоје Симић и Јелена Јовановић, *Мала српска граматика*, екавско издање, Београд: Јасен; Београдско друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Смиљковић и Миљковић 2008:** Стана Смиљковић и Миомир Миљковић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Врање: Учитељски факултет; Ужице: Учитељски факултет.
- Сноу 1996:** Catherine Elizabeth Snow, „Issues in the Study of Input: Finetuning, Universality, Individual and Developmental Differences, and Necessary Causes”, In: Paul Fletcher and Brian MacWhinney (eds.), *The Handbook of Child Language*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Станојчић и Поповић 1995:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматика српскога језика – уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Станојчић 2010:** Живојин Станојчић, *Граматика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1962:** Михаило Стевановић, *Граматика српскохрватског језика: за више разреде гимназије*, четврто издање, Цетиње: Обод.
- Стевановић 1964:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научно дело.
- Стевановић 1975:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик 1*, треће издање, Београд: Научна књига.
- Стевановић 2004:** Михаило Стевановић, *Граматика српског језика: за средње школе*, Београд: Предраг & Ненад.
- Стернберг 2005:** Robert Jeffrey Sternberg, *Kognitivna psihologija*, Jastrebarsko: Naklada Slap. [Ovu knjigu je prevela: Silvija Szabo et al.]
- Стојаковић 2009:** Петар Д. Стојаковић, *Наставна питања и задаци у свјетлу стваралачких процеса учења*, прво издање, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тамиш-Лемонда, Борнштајн и Баумвел 2001:** Catherine S. Tamis-LeMonda, Marc H. Bornstein and Lisa Baumwell, „Maternal Responsiveness and Children’s

- Achievement of Language Milestones”, In: *Child Development*, 72 (3), str. 748–767. DOI: 10.1111/1467-8624.00313.
- Тежак 1980:** Стјепко Тежак, *Граматика у основној школи: методичке основе наставе граматике хрватскога или српског језика у основној школи*, Загреб: Школска књига.
- Тежак 1996:** Стјепко Тежак, *Теорија и пракса наставе хрватскога језика 1*. Загреб: Школска књига.
- Титоне 1977:** Ренцо Титоне, *Примијењена психоллингвистика: психолошки увод у дидактику језика*, Загреб: Школска књига. [Ову књигу је превела: мр Нивес Сиронић Бонефачић.]
- Толичић 1966:** Иван Толичић, *Дете упознајемо у игри*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије. [Превод са словеначког: Антун Скала.]
- Томасело 1997:** Michael Tomasello, Nameera Akhtar, Kelly Dodson and Laura Rekau, „Differential productivity in young children’s use of nouns and verbs”, In: *Journal of Child Language*, Vol. 24, str. 373–387. DOI: 10.1017/S0305000997003085.
- Флавел 1979:** Jonh Flavell, „Metacognitive development”, In: J. Scandura, *Structural process theories of complex behavior*, 34(10), Steihoff and Noordhoff, American Psychologist.
- Фодор и сар. 1974:** Jerry Alan Fodor et al., *The Psychology of Language : an introduction to psycholinguistics and generative grammar*, New York: McGraw-Hill.
- Хјустон и Штробе 2003:** Miles Hewstone and Wolfgang Stroebe, *Uvod u socijalnu psihologiju: europske perspektive*, Jastrebarsko: Naklada Slap. [Naziv dela u originalu glasi: Miles Hewstone and Wolfgang Stroebe, *Introduction to Social Psychology, A European Perspective*, 3rd ed., Oxford: Blackwell Publishers Ltd.; delo su preveli: Vera Ćubela et al.]
- Хоф 2003:** Erika Hoff, „The Specificity of Environmental Influence: Socioeconomic Status Affects Early Vocabulary Development Via Maternal Speech”, In: *Child Development*, 74 (5).
- Цветановић 2007:** Зорица Цветановић, „Дидактичко-методичка апаратура у читанкама за млађе разредне основне школе – структура и функција”, у: *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 20 (3), Београд: Учитељски факултет, стр. 75–83.
- Цветановић и Келемен 2011:** Зорица Цветановић и Љиљана Келемен, „Методичко моделовање часа наставе граматике и правописа”, у: *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 24 (1), Београд: Учитељски факултет, стр. 17–26.
- Цветановић и Келемен 2012:** Зорица Цветановић и Љиљана Келемен, „Унапређивање квалитета наставе граматике помоћу мултимедијалне технологије”, у: *Иновације у настави – часопис за савремену наставу*, 25 (1), Београд: Учитељски факултет, стр. 33–42.
- Цветановић 2013:** Зорица Цветановић, *Методичко тумачење басне*, прво издање, Београд: Учитељски факултет.
- Цветановић, Јанићијевић и Мићић 2013:** Зорица Цветановић, Валерија Јанићијевић и Вишња Мићић, *Практичан рад на развоју говора у предшколској установи*, Београд: Учитељски факултет. [Коришћена је скрипта, необјављена верзија приручника за студенте учитељских факултета.]
- Цветковић 1982:** Живорад Цветковић, *Усвајање појмова у настави*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Црнковић 1979:** Милан Црнковић, „Нонсенсна граматика и стилистика Звонимира Балоба”, у: *Детињство: часопис о књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечије игре, 5 (3), стр. 310–318.

Чери и Левис 1978: Louise Cherry and Michael Lewis, „Differential socialization of girls and boys: Implications for sex differences in language development”, In: Natalie Waterson and Catherine Show (eds.), *The Development of Communication*, New York: Wiley, 189–197.

Чомски 1972: Ноам Чомски, *Грамматика и ум*. Београд: Нолит.

Чуковски 1986: Корнеј Чуковски, *Од друге до пете*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. [Наслов оригинала гласи: *Од двух до пяти*, превела Љубинка Крешић.]

Шарановић-Божовић и Милановић-Наход 1997: Надежда Шарановић-Божовић и Слободанка Милановић-Наход, „Усвајање појмова у настави матерњег језика”, у: *Зборник института за педагошка истраживања*, 29 (29), Београд: Институт за педагошка истраживања, стр. 189–199.

Шешић 1962: Богдан Шешић, *Логика*, друго издање, Београд: Научна књига.

б) Уџбеници

Васовић и Кораксић 2009: Драгана Васовић и Маја Кораксић, *Пчелица у вртићу [1] – радна свеска за предшколце из српског језика*, Чачак: Пчелица.

Жежељ-Ралић 2008а: Радмила Жежељ-Ралић, *О језику: српски језик за други разред основне школе*, прво издање, Београд: Klett.

Жежељ-Ралић 2008б: Радмила Жежељ-Ралић, *О језику: српски језик за трећи разред основне школе*, четврто издање, Београд: Klett.

Жежељ-Ралић 2008в: Радмила Жежељ-Ралић, *О језику: српски језик за четврти разред основне школе*, Београд: Klett.

Игњатовић 2010: Јасна Игњатовић, *Кроз игру до знања*, Београд: Публик практикум.

Манојловић и Бабуновић 2008: Марела Манојловић и Снежана Бабуновић, *Радна свеска: за други разред основне школе*, треће издање, Београд: Едука.

Маринковић и Марковић 2011: Симеон Маринковић и Славица Марковић, *Читанка – уџбеник за трећи разред основне школе*, Београд: Креативни центар.

Маринковић 2004: Симеон Маринковић, *Читанка за предшколце и млађе основце, Део 3, Деца могу да полете: [књижевност за децу]*, Београд: Креативни центар.

Маринковић 2008а: Симеон Маринковић, *Буквар: за први разред основне школе*, доштампавано издање, Београд: Креативни центар.

Маринковић и сар. 2008б: Симеон Маринковић и сар., *Читанка за други разред основне школе*, Београд: Креативни центар.

Маринковић 2008в: Симеон Маринковић, *Забавна граматика 2*, Београд: Креативни центар.

Маринковић 2008г: Симеон Маринковић, *Забавна граматика за трећи разред основне школе*, Београд: Креативни центар.

Маринковић 2008д: Симеон Маринковић, *Забавна граматика за четврти разред основне школе*, Београд: Креативни центар.

Матијевић 2008: Бранка Матијевић и сар., *Буквар за први разред основне школе*, Београд: Едука.

Павловић 2007: Дубравка Павловић, *Од слова до енциклопедије: буквар за први разред основне школе*, Београд: Klett.

- Прћић 2008:** Љубица Прћић, *Језичке поуке – приручник за други разред основне школе*, треће издање, Београд: Едука.
- Цветковић и сар. 2008:** Милован Б. Цветковић, *Жубор речи: поуке о језику за трећи разред основне школе*, четврто издање, Београд: Едука.
- Цветковић и Првуловић 2008:** Милован Б. Цветковић и Борислав Првуловић, *Поуке о језику: за четврти разред основне школе*, треће издање, Београд: Едука.

в) Извори

- Јокановић 2003:** Данило Јокановић, *Песме за децу: антологија српске поезије за децу*, Београд: Libretto.
- Коларов и Стевановић 2009:** Игор Коларов и Бранко Стевановић, *Е баи то! : избор из савремене српске поезије за децу*, лектира за 2. разред основне школе, прво издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Коларов 2010:** Игор Коларов, *Цепне приче*, Нови Сад: Дневник.
- Лукић 1998:** Драган Лукић, *Врати ми кликере – избор песама за децу*, четврто, допуњено издање, Нови Сад: ИТП Змај.
- Радовић 1998:** Душан Радовић, *Лепо је све што је мало: изабране песме*, Београд: Драганић. [Ову збирку песама је приредио: Јован Зевлак.]
- Радовић 2004:** Душан Радовић, *Мали живот – песме и приче: [домаћа лектира за 1. и 2. разред основне школе]* прво издање, Београд: ЗУНС. [Ову лектиру је приредила Валентина Пешић-Хамовић.]
- Радовић 2012:** Душан Радовић, *Где је грешка?: поезија за децу*, Београд: Mascot ЕС/Booking. [Ову збирку поезије је приредио: Милан Миладиновић.]
- Радовић 2013:** Душан Радовић, *Где, где, све сама чуда: одабране песме за велику и малу децу*, Чачак: Пчелица. [Ову збирку песама је приредио: Горан Марковић.]
- Ршумовић 1998:** Љубивоје Ршумовић, *Смешна прашума*, прво издање, Нови Сад: ИТП Змај.
- Стефановић 1978:** Мирјана Стефановић, *Енца са креденца*, треће, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Ћирпанов.
- Стевановић 2007:** Бранко Стевановић, *Зоолошка песмарица*, прво издање, Београд: Завод за уџбенике.
- Стојковић 2002:** Градимир Стојковић, *Пантологија новије српске пеленгирике за децу и младе*, Панчево: Mali Nemo.

7. Закључак

На основу приказаног садржаја, прегледа и процене докторске дисертације *Методички приступ усвајању морфолошких облика речи* кандидаткиње Љиљане Ј. Келемен, чланови Комисије предлажу Наставно-научном већу Учитељског факултета у Београду да прихвати овај извештај и препоручи Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду да овај рад прихвати и одобри заказивање усмене одбране рада.

У Београду, 11. 7. 2016. године

КОМИСИЈА

Проф. др Милица Радовић Тешић

Проф. др Вељко Брборић

Проф. др Зорица Цветановић

Доц. др Горан Зељић